

Indeks percepcije korupcije 2023 za Istočnu Evropu i Centralnu Aziju: Autokratija i slabi pravosudni sistemi omogućavaju široko rasprostranjenu korupciju

Indeks percepcije korupcije prikazuje zabrinjavajuću sliku za Istočnu Evropu i Centralnu Aziju, područje koje se bori sa disfunkcionalnom vladavinom prava, porastom autoritazma i sistemskom korupcijom. Prosječan rezultat 35 od 100 čini je drugom najniže rangiranom regijom u svijetu.

Široko rasprostranjeno nazadovanje demokratije i slabljenje pravosudnih sistema podrivaju kontrolu nad korupcijom, jer su institucije kao što su policija, tužilaštva i sudovi, često spriječene da istražuju i kazne one koji zloupotrebljavaju svoju moć. U regionu gdje rat i inflacija povećavaju nivo siromaštva, suštinski je važno da čelnici djeluju za opće dobro. Međutim, postoje brojni primjeri gdje javni zvaničnici sistemski utiču na politike i institucije u cilju povećanja svoje moći i zarad krađe javnih sredstava. Čelnici pod hitno treba da ojačaju vladavinu prava, demokratiju i ljudska prava, ali mnogi od njih ista sistematično ugrožavaju.

Indeks percepcije korupcije za 2023. pokazuje da dok većina zemalja u Istočnoj Evropi i Istočnoj Aziji ne napreduje po pitanju borbe protiv korupcije, pet država je značajno poboljšalo svoj indeks percepcije korupcije u posljednjih 10 godina. To pokazuje da uprkos značajnim izazovima sa kojima se suočava veći dio regiona, promjene su ipak moguće.

Preostale države stagniraju u svojim antikorupcijskim naporima, osim Bosne i Hercegovine (CPI rezultat: 35), Turske (34) i Turkmenistana (18), koje su nazadovale u prethodnom periodu. Turska je također dosegla svoj najniži rezultat na skali Indeksa percepcije korupcije, isto kao i Srbija (36), Rusija (26) i Tadžikistan (20).

Slaba pravda omogućava procvat korupcije

Širom regiona, mnogobrojne vlade kontrolišu pravosuđe i institucije za provođenje zakona kako bi održale nekažnjivost za korupciju za one u svojim privilegovanim krugovima. Za Gruziju i zemlje Zapadnog Balkana, ove postojeće prakse stoje na putu ka članstvu u Evropskoj uniji. To je slučaj i sa Moldavijom i Ukrajinom, iako ove zemlje provode značajne reforme u svojim pravosudnim sistemima.

Putinov režim dugotrajne kampanje da dominira Rusijom (26) i njenim resursima je učinio korupciju duboko ukorijenjenom. Vlada u velikoj mjeri kontroliše javne institucije, omogućavajući zloupotrebu moći u širokom opsegu, bez odgovornosti. Erozija nezavisnosti pravosuđa u Rusiji povećala je nekažnjivost za koruptivne radnje, ozbiljno narušavajući povjerenje javnosti u pravosudni sistem. Režim takođe koristi ovaj sistem za suzbijanje opozicije, čime učvršćuje svoju vlast. Rezultat je da vladajuća elita može bez ograničenja slijediti destruktivne ambicije, a tekući rat Rusije protiv Ukrajine pokazuje koliko opasne mogu biti posljedice nekontrolisane moći.

Tek što su se počeli pojavljivati sitni znaci napretka, nedemokratskim izmjenama i dopunama krivičnog

zakona u Sjevernoj Makedoniji (42) pravosuđe je značajno narušeno. Odlukom o smanjenju kazni za zloupotrebu službenog položaja radi lične koristi i skraćenim rokovima za pokretanje sudskih postupaka u slučajevima sumnje na korupciju, učinjena je velika usluga korumpiranim pojedincima: procjenjuje se da će oko 200 slučajeva biti odbačeno, uključujući i one protiv bivših visokih zvaničnika. Politički motivisana imenovanja i smjene sudskih službenika izazivaju dodatnu zabrinutost u pogledu sposobnosti pravosuđa da se efikasno bori protiv korupcije.

Zbog podložnosti politički pritiscima, pravosudni sistemi u Bosni i Hercegovini (35) i Srbiji (36) u velikoj mjeri nisu u mogućnosti krivično goniti i sankcionisati javne zvaničnike koji zloupotrebljavaju svoj položaj. Slabi zakoni, nadzorne institucije i kanali za prijavljivanje također su doprinijeli stalnom padu Indeksa percepcije korupcije u ove dvije zemlje.

Kompleksne upravljačke i pravosudne strukture u Bosni i Hercegovini ostavljaju prostor za koncentraciju moći u vodećim etničkim političkim partijama. Njihov dominantan uticaj na sve grane vlasti doprinosi sistemskoj korupciji i narušava i samo funkcionisanje države, zbog čega građani gube povjerenje u institucije. Ranjivost tužilaštava i sudova na neprimjerene uticaje značajno podriva napore u borbi protiv korupcije, gdje veliki skandali ostaju neriješeni.

Ovaj negativni trend pogoršavaju napori političkih elita da ušutkaju one koji nadziru rad javnih institucija kroz novousvijene i predložene zakone koji kriminalizuju klevetu, targetiraju nezavisno civilno društvo i sankcionišu svakoga ko „omalovažava javne organe”. Također, ako bude usvojen, najnoviji nacrt Zakona o imunitetu bio bi dodatni udar na ionako slabu vladavinu prava u Republici Srpskoj. To bi smanjilo sposobnost sudova da pozivaju na odgovornost javne zvaničnike, uključujući poslanike i članove izvršne vlasti, a jednom dijelu bi se odnosilo i na prethodna krivična djela, kao i na nova.

Država za posmatranje: Moldavija

Upornim naporima na jačanju demokratije, borbe protiv korupcije i vladavine prava, Moldavija (42) nastavlja sa stalnim poboljšanjem na Indeksu percepcije korupcije – ove godine je zemlja napredovala još tri boda. Ključ reformi u Moldaviji je jačanje nezavisnosti i efikasnosti pravosuđa. Poduzela je značajne korake da smanji uplitanje u pravosuđe – uključujući i uplitanje političara – kako bi spriječila manipulaciju pravnim procedurama i selektivnu provedbu zakona.

Moldavija je usvojila snažan Zakon o pristupu informacijama koji promovise transparentnost u aktivnostima javnog sektora. Također je odobrila Program nacionalnog integriteta i borbe protiv korupcije za 2024-2028 sa odgovarajućim akcionim planom, pojašnjavajući svoj pristup budućim antikorupcijskim aktivnostima.

Ipak, Moldavija se i dalje suočava sa vanjskim pritiscima, posebno zbog svoje blizine ruskom ratu protiv Ukrajine i njenih istorijskih veza s Rusijom. Ovi pritisci, uključujući pokušaje političkog i pravnog uplitanja, ponekad su ometali reforme i povećavali rizike od korupcije. Uprkos aktivnim naporima da ograniče destabilizujući uticaj oligarha koje podržava Rusija, oni su uspjeli da ubace značajna sredstva u politički sistem Moldavije u pokušajima da kupe izbore i skrenu zemlju sa puta ka članstvu u EU.

Zemlja mora preći dug put prije nego što bude imala vrlo efikasan antikorupcijski okvir, na šta ukazuju slabosti u njenim specijalizovanim antikorupcijskim tijelima i problemi sa osiguranjem integriteta izabраних званичника. Takođe treba bolje zaštititi kreiranje politika od neprikladnog utjecaja. Saradnja sa demokratskom međunarodnom zajednicom ostaje ključna, obezbjeđujući osnovne resurse i znanje za jačanje institucionalnih okvira i borbu protiv korupcije. Moldavija mora ustrajati u reformama i učinkovito upravljati unutrašnjim i vanjskim poremećajima.

Autokratija nesporno omogućava korupciju ili omogućava nespornu korupciju*

Rangirani na dnu indeksa, Azerbejdžan (23), Tadžikistan (20) i Turkmenistan (18) i dalje se suočavaju s ozbiljnim problemima korupcije. Autoritarna kontrola nad državnim institucijama od strane vladajućih elita čvrsto se ukorijenila, pri čemu se korupcija koristi kako bi se održala vlast i izbjegla odgovornost. Niske ocjene ovih zemalja odražavaju sistematske nedostatke upravljanja i nedostatak nezavisnog nadzora, gdje korupcija podriva različite nivoe društva i države, istovremeno podrivajući građanska i politička prava.

U Gruziji (53) korupcija i dalje predstavlja problem, što ukazuje na dublji sistemski problem - koncentraciju moći i prožimajući uticaj elita na državne institucije i donošenje odluka. Gruzija već nekoliko godina prolazi kroz demokratsko nazadovanje, gdje produbljivanje zarobljavanja države i visoka korupcija pretvaraju vladu u kleptokratiju. Još jedan znak toga je nedavni "povratak" aktivne politike Bidzine Ivanishvilija, osnivača vladajuće stranke, koji je bio ključna osoba u zarobljavanju institucija zemlje. Iako je nekada slavljena kao borac protiv korupcije, problem korupcije u Gruziji narastao je do te mjere da je sada jedan od glavnih prepreka EU integracijama.

Iako je osnovana nova agencija za borbu protiv korupcije po zahtjevu EU, njena nezavisnost je pod znakom pitanja i nije joj dato istražno ovlaštenje za suočavanje s visokom korupcijom, koja je i dalje nakažnjiva. Bez značajnih reformi, očekuje se da će se Gruzija još više potonuti u kleptokratski stil vladavine.

Kazahstan (39) pravi određeni napredak u suočavanju s pitanjima korupcije, uključujući pravne reforme i povrat ukradene imovine. Međutim, ovi napori zasjenjeni su autokratskim upravljanjem uz nedostatak transparentnosti i sudske nezavisnosti. Ovo, zajedno s trajnim uticajem moćnih političkih elita, omogućava procvat korupcije. Da bi postigao značajan napredak, Kazahstan mora učiniti svoje inicijative za borbu protiv korupcije sveobuhvatnim, transparentnim i oslobođenim političkog miješanja, uz istovremeno obezbjeđivanje šire demokratske reforme.

Nagli pad Turske (34) od 8 poena od 2015. godine rezultat je prevelike dominacije izvršne vlasti i malog broja demokratskih kontrola. Neadekvatni zakoni protiv korupcije, nespremnost da se sprovedu zakoni i nedostatak sudske nezavisnosti stoje na putu napretka. Tragične posljedice zemljotresa u februaru 2023. godine pokazale su kako se cijena korupcije ponekad plaća ljudskim životima.

Srbija (36) svjedoči o padu demokratije, pri čemu autokratska vlada koristi posebne zakone kako bi ograničila transparentnost u projektima velikih razmjera. Nedavni zakon izložio je najmanje jednu

milijardu evra javnih sredstava, namijenjenih za Expo 2027., riziku od precijenjenih iznosa ugovora i loše izvedenih radova. Tužilaštvo također nije reagovalo na javno predočene dokaze da je izborna prevara koristila vladajućoj Srpskoj naprednoj stranci i njenim saveznicima u decembru 2023. godine. Ova politička zarobljenost pravosudnih institucija ne uspijeva zaštititi javni interes u ključnom trenutku, smanjujući sposobnost zemlje da se suprotstavi korupciji.

Crna Gora (46) pokazuje kako prethodno zarobljavanje države može ostaviti trajne posljedice na institucije. Nakon tri decenije vlasti jedne stranke, završene 2020. godine, mnogi su se ohrabрили da prijave prijašnju korupciju. Međutim, spor napredak u procesuiranju ovih slučajeva i borba za obnovu funkcionalnog pravosuđa otkrivaju koliko je duboko zarobljavanje od strane bivšeg režima i organizovanog kriminala uništilo pravosudni sistem. Ove slabosti takođe pokazuju naknadnu nesposobnost vlade da sprovede odlučujuće reforme. Da bi bila uspješna, koaliciona vlada predvođena političkom strankom Evropa Sada! mora prioritetno djelovati protiv korupcije i organizovanog kriminala.

Zemlja koju treba pratiti: Kirgistan

Za samo četiri godine, Kirgistan (26) se transformisao iz bastiona demokratije s živopisnim civilnim društvom u konsolidovan autoritarni režim koji koristi svoj pravosudni sistem kako bi targetirao kritičare. Ovo doprinosi povećanju nivoa korupcije, što pokazuje pad indeksa percepcije korupcije za pet poena od 2020. godine.

Prelazak predsjednika Sadyra Japarova na predsjedničku poziciju dodatno je učvrstio njegovu kontrolu nad zemljom. Njegov represivni i autoritarni način upravljanja odstupa od zakonskih procedura i ustavnih normi, podriva građanske slobode i zarobljava demokratske institucije. On je podrivao nezavisnost pravosuđa od nacionalnog do lokalnog nivoa, uključujući uticaj na ključna sudska imenovanja i Državni komitet za nacionalnu bezbjednost (GKNB), koji je odigrao ključnu ulogu u slučajevima visoke korupcije. GKNB je postao potpuno zatvoreni instrument za gušenje političkih protivnika, nezavisnih medija i kritičkih glasova.

Neprikladan uticaj na pravosuđe, zajedno s neefikasnom primjenom antikorupcijskih zakona, podriva vladavinu prava i otežava efikasno postupanje u slučajevima korupcije. Ovo podstiče kulturu nekažnjavanja zloupotreba moći širom javnog sektora.

Drugi autoritarni trendovi dodatno podrivaju odgovornost. To uključuje značajan pad transparentnosti vlade, sprečavajući novinare i javnost da otkriju nepravilnosti i povećanje rizika od korupcije. Posebno zabrinjavajuće su nedavne promjene u zakonima o javnim nabavkama koje dozvoljavaju državnim i opštinskim preduzećima da zaobiđu postupke tenderske procedure i zadrže informacije o svojim nabavkama. Lideri Kirgistana moraju se hitno ponovno posvetiti demokratskim principima, obezbijediti nezavisnost pravosuđa i efikasno sprovesti antikorupcijske zakone.

Rani koraci prema integritetu

U dvije godine koje su uslijedile nakon "Baršunaste revolucije" 2018. godine, Jermenija (47) je doživjela značajne demokratske i antikorupcijske reforme. Međutim, napredak u borbi protiv korupcije je zastao, uglavnom zbog ograničene primjene novih mjera. Uprkos suočavanju s izazovima u sigurnosnom smislu -

poput mnogih zemalja u regiji - Jermenija ima potencijal da se nosi s takvim poteškoćama i pretvori snažne politike u bolju kontrolu nad korupcijom.

Ukrajina (36) je ove godine napredovala za tri boda na Indeksu percepcije korupcije, nastavljajući jedanaestogodišnji uspon. To se dogodilo dok je rat Rusije protiv ove zemlje postavio ogromne izazove upravljanju i infrastrukturi Ukrajine, povećavajući rizik od korupcije. Fokus na reformama pravosudnog sistema, uključujući restrukturiranje samoregulatorna tijela i povećanje neovisnosti pravosuđa, bio je ključan. Napore za jačanje kapaciteta i neovisnosti njenih agencija za borbu protiv korupcije (NABU) i njenog tijela za progon korupcije (SAPO) - zajedno s nacionalnom strategijom protiv korupcije i njenim programom sveobuhvatne provedbe - pružili su čvrstu osnovu za trajne napore u borbi protiv korupcije.

Napredak se dodatno očituje kroz snažno uključivanje civilnog društva, poput ponovnog isticanja zahtjeva da javni zvaničnici podnose e-izjave o svojoj imovini. Javne nabavke u Ukrajini su okarakterisane kao konkurentne, što je pozitivno prepoznato od strane Svjetske banke. Napori vlade, posebno u području obnove, bili su ključni za poticanje odgovornosti i kontrole.

Uprkos tim poboljšanjima, postojanje značajnog broja slučajeva visoke korupcije ostaje glavna zabrinutost. Napori vlade u suočavanju sa visokom korupcijom, uključujući otpuštanja i krivične postupke, pokazuju njenu predanost rješavanju problema. To takođe pokazuje da postojeći sistemi funkcionišu i sposobni su otkriti takve slučajeve. Međutim, ističu se i daljnji izazovi i potreba za trajnim i sveobuhvatnim mjerama protiv korupcije kako bi Ukrajina postigla potpunu reformu i evropsku integraciju.

Uzbekistan se ističe u regiji sa značajnim poboljšanjem CPI rezultata 33 (+15 od 2014. godine). Ključni koraci uključuju stvaranje agencije za borbu protiv korupcije, jačanje zakonodavstva i liberalizaciju ekonomije. Važno je napomenuti da su uspostavljene politike i postupci za provedbu tih zakona, te su podignute krivične prijave protiv brojnih korumpiranih zvaničnika. Vlada je također uvela jače unutrašnje kontrolne i revizijske alate u različitim ministarstvima i lokalnim upravama, poput sistema upravljanja protiv mita. Međutim, autoritarno upravljanje ometa korake prema transparentnosti i demokratiji, kontrolišući zakonodavne i javne institucije, te koristeći pravosudni sistem protiv kritičara. To održava korupciju i naglašava potrebu za sveobuhvatnom reformom.

Demokratski napredak koji je Kosovo (41) postiglo, posebno u pogledu slobodnih izbora i mirnog prenosa vlasti, još uvijek treba biti praćeno djelovanjem protiv korupcije. Uprkos tekućim naporima, ključne reforme za nezavisnost u pravosudnom sistemu, poput uspostave postupka ocjenjivanja nosilaca pravosudnih funkcija i donošenja novog zakona koji bi mogao ojačati integritet u Državnom vijeću tužilaca, odvijaju se vrlo sporo. Štaviše, stalno miješanje vlade u rad pravosuđa, što se vidi u smjeni šefa policijskog odjela za posebne istrage, uz opstrukciju većine zastupnika parlamenta u istrazi navodnog velikog korupcijskog slučaja, sugeriše da politička volja da se odreknu kontrole i ojačaju nezavisni nadzor još uvijek nije prisutna.

Albanija (37) poboljšava svoj rezultat s istragama i procesuiranjem visoke korupcije, ali veći napredak ovisi o jačanju krivičnog zakonodavstva i osiguranju učinkovitog nadzora izvršne vlasti. Odluka o osnivanju novog ministarstva odgovornog za aktivnosti protiv korupcije dolazi s očekivanjem učinkovitih mehanizama integriteta. Međutim, to se ne može postići ako parlament nema jaču autonomiju, a organizacije civilnog društva i mediji ne mogu obavljati svoju nadzornu ulogu bez ometanja od strane vlasti.